

Samtal med vinden

Kulturforskning i lufthavet

GÖSTA ARVASTSON är professor emeritus i etnologi vid Uppsala universitet. Han har studerat arbetsliv, moderniseringsprocesser, storstäder och kulturmöten. För närvarande är han gästforskare vid institutet för geovetenskaper vid Uppsala universitet.

det räcker med att se sig omkring. Vinden skapar reaktioner och utlöser händelser. De som går på trottoaren stänger munnen, knyter till halsduken, drar ner mössan och andas genom näsan. Några kisar med ögonen eller tar ett extra tag om jackan. En del för upp handen för att skydda ansiktet. Musklerna arbetar för att hålla balansen. Det är vinden som får dem att reagera. Till skillnad från andra etnografiska objekt går det inte att sätta en etikett på vinden. Luften och vindarna finns överallt och omsluter jorden. Rörelsen överskrider tid och rum.

Andra författare är förebilder i mina studier av lufthavet. Deras öppna perspektiv på tillvarons byggstenar är inspirerande. Socialantropologen Tim Ingold beskriver marken och himlen på ett nytt sätt i *Being Alive* (2011). Harvardprofessorn i fysik, John Edward Huth, publicerade nyligen *The Lost Art of Finding Our Way* (2013) och analyserar hur man orienterade sig med enkla instrument och tecken i landskapet i äldre tid. Lufthavets problematik leder kulturanalysen till den globala världen: Ett gränsöverskridande intresseområde "that embrace earlier differentiating cultures and geographical distance" (Frykman & Gilje 2003:46). De smalnande horisonterna monteras ner. Frågorna som utvecklas i dagens kulturforskning bryter mot den värld som Jean Baudrillard skildrade i *The Ecstasy of Communication*: "All the horizons have already been traversed, you have already confronted all the elsewheres..." (1987:43).

Vinden för med sig dofter och ljud. Den framkallar sinnesupplevelser och reaktioner – särskilt utmanande var dess oberäknelighet i äldre tid. Frågan om *skydragens* våldsamt fick sina uttolkare på 1700-talet. En av dem, Johannes Carl Wilcke, beskrev dem ingående i en upp-

sats vid Vetenskapsakademien 1782. Han förundrades över den förödande kraften i stormarna runt om i världen.

Vinden hade många förklaringar som pekade mot högre makters inflytande. Religionsforskaren James George Frazer skildrade en rad möjligheter att kontrollera vinden med magi i *The Golden Bough*. Ett exempel hämtade han hos inuiterna på Grönland. Så länge vinden låg på var det omöjligt att bege sig ut för att jaga eller fiska. När människorna till sist tröttnade på situationen gick de ner till stranden. Någon tog en tångruska i handen, och slog tångruskan mot vinden och ropade: Sluta blås!

Viljan att kontrollera vinden föddes ur osäkerheten. Även om den logiska substansen måste grävas fram så fanns det en god motivering, bättre att tala med vinden än att försjunka i väntan. I gränslandet mellan uppgivenhet och desperation hade vindmagin sin plats. Det ledde till *vi*-känslor som utgick ifrån att *vi* upplever samma saker. Det var detta *vi* som hade en tyst överenskommelse om det rådande vädret. Ett sådant samförstånd "...has something of the character of a secret society" (Goffman 1959:108).

I flera andra kulturer, bland annat på Shetlandsöarna, fanns föreställningen om att vindarna kunde kontrolleras med hjälp av en trasa eller tygstycke. På tyget fanns det tre knutar, som motsvarade den lätta och starka vinden, och slutligen orkanen. Genom att lossa en knut släpptes vinden fri. Inte sällan var det en äldre kvinna med övernaturlig förmåga som höll tygstycket i sina händer och sålde vindar till sjömän som blivit strandsatta. I andra kulturer användes stenar i det syftet. Avsikten var densamma, att kontrollera den fria vinden och stenen var en tung materia. I *Odysséen* berättas om Aiolos som fått uppdraget

från Zeus att ta hand om en väska, som innehöll alla vindarna. Den var låst med en silverring. Aiolos, härskaren över vindarna, lät bara västvinden slippa ut för att fylla fartygens segel med lagom vind, men giriga män undrade vad väskan innehöll. De hoppades finna silver och guld, och öppnade väskan vilket gjorde så att alla vindarna släpptes ut, vilket resulterade i en storm som svepte iväg dem alla.

DEN REPETITIVA LOGIKEN

De grekiska naturfilosoferna iakttog skiftningarna i vindarna. Vindrosen och vindriktningarna fungerade som väder-tecken. Från norr blåste den hårda vinden och från söder den milda. Scenväxlingarna var väntade. På mornarna när solvärmen fick luften att dallra över landskapet och den svala vinden drog in från havet över kusterna var vindarna väntade. Den återkommande rytmiken spelade in. Vindarna upprepade sig.

Värme och kyla, förnimmelsen av det våta och torra samt ljudet av regn och vindar, var återkommande kroppsliga upplevelser. Igenkänningen skapade vanor att röra sig i en *weather-world*, begreppet lånat från Tim Ingold (2011). De kroppsliga upplevelserna fanns lagrade i erfarenheten och skapade ett handlingsregister i mötena med vindarna.

Svårare var det att känna igen sådana himlafenomen som solgårdar, norrsken och jordbävningar. De var inte väntade på samma sätt och saknade den återkommande rytmiken. De kom i allmänhet utan förvarning och bröt mönstret vilket gjorde tolkningarna mera osäkra. De svåra stormarna hade en förmåga att överraska men filosoferna överöste invånarna med förklaringar. Det hände att filosoferna föll

på eget grepp när utläggningarna var så verklighetsfrämmande att ingen kunde ta dem på allvar. De väderkunniga gisslades i skådespelet *Molnen* av Aristofanes.

I den klassiska traditionen från Grekland och Rom saknade meteorologin gränser till andra filosofiska och litterära områden, poesin och de didaktiska poemen (Taub 2003). Universum och jorden var förenade till en helhet och eftersträvade balanser. Den kosmiska harmonin lade grunden till detta tänkande. Vinden bestämde allt, förklarade den grekiske filosofen Theofrastos. Den var i själva verket nyckeln till kunskapen om himlen, luften över marken och havet. Han var övertygad om att vinden strävade att utjämna obalanserna i luften som orsakades av solen och jordens utdunstningar. Det var solen som satte vindarna i rörelse och som även avslutade dem.

Via ett växande antal väderböcker, kalendarer och prognostica, fördes traditionen från Seneca och Theofrastos vidare i Europa under medeltiden. Främst i raden stod Aristoteles. I *Meteorologica* förklarade han att vindarna uppkom genom luftens rörelser i den nedre regionen, som sträckte sig så högt som till bergstopparna. Han beskrev hur vindarna påverkades av värmen som steg upp från jorden och friktionen mot universum. Luften fanns i alla kroppar och följde jordens rörelser, årliga och dygnsmässiga. Vad Aristoteles inte visste var att hans studier skulle föras genom tiderna till universiteten, klostren och de lärda sällskapen i Europa som ett vägledande tankegods, som långsamt började lösas upp under 1800-talet.

MOLNENS NAMN

Parisaren Louis Cotte, upplysningsman och präst i Montmorenci, var hårt bunden

till Aristoteles när han ställde samman en av 1700-talets viktigaste läroböcker, *Traité de Météorologie* (1774). Oturligt nog kom boken ut bara något decennium före de första bemannade ballongflygningarna, som öppnade nya möjligheter att utforska atmosfären. Ett mera allmänt problem var misstänksamheten som hade rotat sig mot de lärde i samhället. Ofta blev de föremål för löje. Det fanns ett inslag av galenskap i lärdom och av ondska i godhet i romantikens personuppfattningar. Som en karikatyr var professorstypen alltid tysk, försedd med den överdrivna punktligheten och den egocentriska livsföringen, berättade Sven Christer Swahn i *Den farlige lärde* (1975:354). I någon mån kan misstänksamheten och ironin förklara amatörernas inträde på scenen.

Intresset för himlen och vindarna spred sig som en folkrörelse omkring 1800. Invånarna i London drog ut på landet utanför staden på söndagarna och iakttog molnen och tävlade med varandra i lekfulla tolkningar. I denna paradisiska atmosfär fick molnen sina namn och apotekaren Luke Howard blev berömd för ett föredrag som han höll i december 1802. Som molnspecialist var han självlärd men kunnig i latin sedan skoltiden.

I den trånga lokalen på innergården vid Lombard Street i East End i London ställde Howard försiktigt ned en rulle med akvareller på golvet. Åhörarna hade kommit från flera håll, bland annat de lärda sällskapen i London. Sedan använde han en timme till att förklara varför molnen bildades och vad de borde kallas. Han utgick från tre huvudformer: cirrus, cumulus och stratus. Sedan fanns det en lång rad blandformer, cirrocumulus, cirrostratus och de sammansatta formerna cumulostratus samt cumulo-cirro-stratus, eller nimbus, regnmolnen.

Molnkamerans hårkors avslöjade ambitionen. De växande cumulusmolnen skulle fångas med precision. Källa: Hildebrandssons samling, Uppsala universitetsbibliotek.

När föredraget var slut kvarstod ett begränsat antal, väl definierade molnslag istället för hundratusentals. Med inspiration från Linné grupperade han dem i tre basfamiljer, cirrus betydde fiber eller hår på latin, cumulus hög eller stack och stratus lager eller skikt. Entusiasmen spred sig till konstnärer och författare medan den akademiska världen i allmänhet förhöll sig avvaktande. I samtiden utvecklades molnmåleriet av John Constable och William Turner. En av Howards största

beundrare var Johann Wolfgang von Goethe som hyllade honom med en dikt. Goethe hade alltid varit lyhörd för atmosfärens växlingar och intresserat sig för dess orsaker. Dessutom hade Goethe utvecklat en ”geocentrisk teori” om molnens bildande innan Howard trädde upp på scenen, berättar Richard Hamblyn i *Molnens idéhistoria* (2001:199)

Molnen hade fått sina namn men diskussionen om vinden var fortfarande osäker. Kunde man tänka sig att vinden upp-

förde sig som strömmande vatten och motsvarade "luftflöden"? Jämförelsen låg nära till hands.

DEN NYA METEOROLOGIN

Var någonstans vindintresset och den nya meteorologin började är okänt. Det var en ström av samverkande faktorer. Möjligen började den nya meteorologin i Florens på 1600-talet där instrumenten utvecklades av Torricelli och Galilei eller i London vid början av 1800-talet där Luke Howard utvecklade sin klassifikation av molnen. De bestående frågorna om himlens ordning formulerades under 1800-talet men sökandet efter tider och platser där allsammans började vore meningslöst – sådana platser fanns inte. Ingen enskild plats eller faktor hade en sådan bärighet. Den nya meteorologin var en internationell rörelse. I den stora bilden framträder genomgripande förändringar på universitetet. Brytningen med stjärnkunskapen, som alltid hade varit den vetenskapliga hemvisten för ämnet, ledde inte till något korståg för att sprida den nya läran. Dessutom var det inte fråga om någon uppgörelse. Meteorologin skiljdes från astronomi men det skedde i samförstånd.

RESAN TILL PARIS

När våren kom ordnade han sin resväska. De långa skymningarna lade en blå färgton över stadens gator och tak. Våren var en bra tid för resor och tankarnas näringsställen fanns därute. Den unge Uppsalaforskaren Hugo Hildebrand Hildebrandsson reste ut i Europa 1869.

Efter ett kort uppehåll i Köpenhamn for han till Berlin. Den prussiska väder-

tjänsten var infekterad av Doves teorier och Hildebrandsson kände sig upprörd över hans position som en av tidens auktoriteter trots att det var just hans berömdhet som fått honom att välja väg som ung student. Nu var hans teorier ovederhäftiga och till glädje för ingen. Heinrich Wilhelm Dove var övertygad om att alla vindar kom från ekvatorn där luften var varm och strömmade sedan upp över Europa i den luftström som han kallade *ekvatorialströmmen*. Sedan var det *polarströmmen* som blåste tillbaka och fyllde tomrummet vid ekvatorn. Med Doves teori hade många låtit sig nöja på 1850-talet efter att ha läst *Gesetz der Stürme* i tron att solen var den stora motorn i atmosfären men kritiken mot honom ökade på sextioalet.

VINDARNA PÅ HAVEN

I början på femtioalet hade marinofficeren Matthew Fontaine Maury, chef för observatoriet i Washington, beskrivit hur vindarna strömmade över oceanerna. Tidigare hade man trott att den snabbaste vägen mellan kontinenterna var en rak kurs på destinationen. Man förlitade sig på klimatologin och accepterade att oceanernas fartsträckor bestämdes av de stående vindarna. Efter att ha granskat tusentals loggböcker, insamlade från olika fartyg, kunde han visa att vindarna på haven böjde av i svepande kurvor. Några fartyg som seglade efter hans anvisningar gjorde resan från Nordatlanten till Australien på halva tiden. Det var en sensation. Det betydde snabbare resor och mindre tid till sjöss. Exponeringen för risker blev mindre och lönsamheten ökade. På traden England–Australien gick det att spara miljoner pund varje år.

Egentligen var loggboksanalyserna inte

märkliga. Källmaterialet låg serverat. Det nya var observationsmetodiken. Det gick att tala om vindarna på ett nytt sätt istället för att förlita sig på den muntliga traditionen bland sjömännen och klimatologins svepande vindöversikter. Det gällde att registrera vindarna systematiskt. Så infann sig en känsla av lättnad efter Mauveys undersökningar och resultaten presenterade han med vindrosor för varje månad. Situationen var under kontroll. Vindarna hade blivit avslöjade. Därefter kom den internationella Brysselkonferensen 1853 för att bringa reda i dem. Konferensen leddes av direktorn för observatoriet i staden, den kände astronomen, professorn Adolphe Quetelet, men Maury fick spela huvudrollen. Som svensk representant deltog en löjtnant Pettersson.

Brysselkonferensen resulterade i en plan för observationer längs kusterna och på haven. Loggboksmetoden förfinades. De marina fartygen och handelsfartygen i länderna skulle förvandlas till mobila observatorier och utrustas med instrument. Kartorna fick sitt genombrott. Metoden gick ut på att pricka in data från observationerna på översiktskartor. De politiska stormakterna England, Holland, Preussen, Ryssland och Österrike gick i spetsen och lovade varandra att inrätta centralinstitut i sina länder för att bistå sjöfarten med stormvarningar. Stormarna fick inte längre överraska någon. Spelet med livet som insats måste få sina regler. Hundratals vakande ögon skulle följa stormarnas väg och knacka fram rapporter på telegraferna.

FARTYGSKATASTROFEN VID KRIM

Nu var Hildebrandsson i Paris. Han hade just träffat observatoriets direktor, astro-

nomen och matematikern Leverrier och chefen för väderlekstelegrafen, Rayet. Mottagandet hade varit hjärtligt. Sedan hade dörrarna öppnats och stått på vid gavel. Han började undersöka verksamheten och rycktes med av stämningen. Den var energisk och produktiv. Betydelsen av Brysselkonferensen 1853 för de internationella strävandena var odiskutabel men nu fick han kännedom om en annan händelse, som sent skulle glömmas, den 14 november 1854. Den dagen hade de engelska och franska flottstyrkorna råkat ut för en förödande storm under belägringen av Sevastopol under Krimkriget. Förlusterna i människoliv och ekonomiska värden blev stora. Några stormvarningar hade aldrig blivit utfärdade. Krigsministern i Frankrike, marskalk Vaillant, hade blivit upprörd och beordrat Leverrier, nytiträd direktor för Parisobservatoriet, att skyndsamt utreda varför meteorologerna hade missat stormen. Matematikern Urbain Jean Joseph Leverrier, tidigare professor i *Mécanique Céleste* vid Sorbonne, var känd för sin analytiska förmåga.

Hildebrandsson lyssnade och antecknade. Stormen på Svarta havet måste komma med i reseskildringen, tänkte han och skrev ner hela historien.

Efterforskningarna visade att stormen hade utvecklats i nordvästra Europa. Sedan hade den dragit mot sydost och passerat flera länder på sin väg mot Svarta havet. Många hade drabbats av den. Nog hade det varit enkelt att sända ut varningar med telegrafins hjälp. Engelsmannen Fitzroy, amiral och meteorolog i London och chef på *HMS Beagle* när Charles Darwin seglade runt jorden 1831–1836, hade börjat använda telegrafen för att sända ut stormvarningar till havs tidigt på 1850-talet. För honom var alla medel tillättna. Om detta vittnade den "fiskarbarometer"

"Det blåser mer än half storm, men föregående vakt har lyckats bra och just fått lyckligt ned instrumenten från mer än 2 000 m. höjd." Station franco-scandinave de sondages aériens var ett forskningsprojekt som genomfördes med drakar och ballonger vid Hald i närheten av Viborg på Jylland år 1902. Det leddes av Hildebrandsson och fransmannen Leon Teisserenc de Bort. Källa: Hildebrandssons samling, Uppsala universitetsbibliotek.

som han hade uppfunnit och distribuerat till hamnarna med en enkel handbok för att göra kustbefolkningen uppmärksam på stormarna.

DEN TELEGRAFISKA METEOROLOGIN

Nu var det möjligt att presentera den telegrafiska informationen på kartor. Metoden att följa stormarnas väg och visa lufttryckets fördelning på kartor, isobarkartor, var känd sedan 1840-talet men hade inte bidragit till några nya arbetsrutiner vid den tidpunkten. Det var den holländske

fysikern Buys-Ballot som insåg sambandet mellan lufttrycket och vindarna.

Telegrafin väntade på sitt genomslag. Som metod för dataöverföring var den oöverträffad men utan observationer fanns det inget att telegrafera. Inte ens i Centraleuropa var antalet observatorier tillfredställande och längre norrut i Europas periferi slank stormarna igenom på sin väg österut och förblev okända. Med så få stationer fanns det inga möjligheter att beskriva det europeiska vädret. Särskilt bekymmersamt var det i Östeuropa. Mellan Wien och Krim förekom ingen meteorologisk verksamhet.

Följden blev ett omfattande nätverksbygge med kommunikationslinjer mellan Europas länder. Själva noden var Parisobservatoriet. Med telegrafins hjälp strömmade nu rapporterna till Paris varje morgon klockan åtta och sedan sammanställdes informationen på kartor, som visade lufttryckets fördelning över Europa. Med dessa kartor som inspirationskälla utvecklade Hildebrandsson sina tankar om vindarnas ursprung. Nu förstod han att det var lågtrycken som underhöll vindarna. Den avlänkande kraften, som framkallades av jordrotationen och som långt senare kom att kallas Corioliskraften, visade sig tydligt på kartorna. I Paris satt han och gjorde anteckningar. Vindarna strömmade runt vandrande barometerminima i "burrasker", virvlar, på ett förutsägbart sätt. Vindarna hade fått sin förklaring.

Mina studier i Hildebrandssons rika produktion av artiklar och handskrifter bidrog till att levandegöra denna historia. En annan anledning till mitt intresse är det outtalade fredsprojekt som de internationella nätverken utgjorde vid denna tid. Samarbete mellan länderna var en nödvändighet och bakom dem skyntade en tanke om någonting som var mycket större än antalet tillgängliga barometrar, nämligen ett världsomfattande nätverk som ställde krav på gemensamma observationsmetoder och standardiserade begrepp. Det fanns tydliga likheter med drömmen om en gemensam värld där folken talade samma språk, krigen var avslutade och de "trångsynta nationerna" upplösta. Så genomfördes världskulturen på ett begränsat fält. Den ursprungliga världskulturtanken slutade i gatuupplopp under de blodiga junidagarna 1848.

Fortfarande på 1860-talet förekom det att antikens filosofer trängdes med 1700-talets teoretiker på bokhyllorna. Äldre

läroböcker föräldrades i rask takt vilket bidrog till ett stämningsläge i samhället som gick ut på att gamla sanningar inte längre gällde. För många var det en bra situation, en opportunitetssituation, medan andra förlorade orienteringen. Vid de svenska universiteten diskuterades *tidens mouvement* som om själva tiden blivit ett skenande ekippage. Till sist hade den "nya meteorologin" samlat så mycket kraft att den bröt fördämningarna och forsade in i lärosalarna.

Med den nya meteorologin förstärktes internationalismen. Det regnade och blåste på samma sätt i alla länder och molnen seglade obehindrat över arméer, gränspassager och murar. Lufthavet var den fulländade föreningen av jordens folk, en mångkulturell allmänning. Mänskligheten andades samma luft. Oceanerna var ett transnationellt intresseområde.

VETENSKAPSTVIVEL

Vid mitten av 1700-talet började några meteorologer misstänka att klimatet försämrades. Professor Kratzenstein i Köpenhamn tyckte sig finna att medeltemperaturen i Danmark hade fallit och tvekade om orsaken. Kanske berodde det på eclipticons avtagande lutning eller jordens inre värme. Frågan utreddes av Fredrik Wilhelm von Ehrenheims i ett föredrag inför Vetenskapsakademien 1824. Det handlade om *Climaternes rörlighet*.

Det rädde tvivel om det var solstrålarna som värmde luften, om de överhuvudtaget hade en sådan förmåga, eller om det berodde på värmen som kom från jorden. Med ballongflygningar i Berlin, Paris, Bratislava och Vilnius ökade oklarheterna. Atmosfären visade inte det förväntande temperaturavtagandet när ballongerna

steg upp genom molnen. Det förekom till och med att det blev varmare på högre höjd. Naturen präglades av ombytlighet, förklarade von Ehrenheim. Man kunde tro att klimatet funnit en jämvikt. Men så var det inte. Vatten och land förändrades ju ständigt vilket återverkade på klimatet. Själva jordens gång runt solen och månens kring jorden hade sina mönster och cykler. Varför skulle då klimatet vara bestående?

Glaciärerna såg ut att växa och många tecken tydde på jorden höll på att avkylas. Det kunde bero på att jorden åldrades och att jordvärmen inte nådde markytan i samma utsträckning som tidigare. Jordvärmen hindrades av nya jordlager, som sedimenterades på den gamla ytan. Ett annat bevis hämtades ur folktraditionen. Det hette att Grönland varit befolkat av bönder som skötte sina jordbruk och lant-hushåll. Befolkningen hade haft ett gott leverne. Flera fartyg hade därefter letat efter det blomstrande landet men aldrig funnit något annat än is så långt ögat nådde. Det försvunna landskapet med sina grönskande dalar lade ytterligare bränsle på diskussionen.

Föredraget passade väl in i stämningarna senare på 1860-talet. Långsamt när-made sig istiden. Men talet om klimatförändringar var ett politiskt vapen mot industrialismen och framtidsivrarna. Den enkla retoriken passade de konservativa intressena och grundade sig på upplevelsen, vad man kunde se med egna ögon. Det rörde sig om små tecken i naturen, ned på insektsnivå. Med sådana bevis fanns det ingen anledning att ödsla tid på akademiska klurigheter. Leonhard Fredrik Rääf, folkminnesforskare och konservativ riksdagsman, hävdade ivrigt att årstiderna började flyta in i varandra. Vårarna flöt in i somrarna och somrarna i hös-

tarna. Årstiderna suddades ut vilket märkesdagarna på runstavarna vittnade om. De stämde inte längre. Hästar blev inte lika gamla, skalbaggar färre och snokarna sällsynta. Tidigare hade de funnits vid varje ladugård. Orsaken var tidens förflackning:

Mången skulle ock vilja tillägga moraliska orsaker: man kunde påstå att i den mån kärleken till Gud, anhörige och hembygd aftager, utesluten af sjelfviskhet och egenkärlek, skulle samma iskyla, som dessa egenskaper bilda i den enskildes hjerta och i sammanlefnaden, erhålla sin motsvarighet i den yttre naturen (Rääf 1865:347).

KLIMATORO

Till en början var det naturvetarna som hade privilegiet att föra diskussionen om klimatförändringarna, skriver Naomi Klein i *This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate*. Senare uppstod en opposition som liknade en folkrörelse. Den vände sig mot vetenskapens oförmåga att upptäcka faror i tid och oron för att någonting pågick som skulle komma att påverka allt liv på jorden.

The collective response to the climate crisis is changing from something that primarily takes place in closed-door policy and lobbying meetings into something alive and unpredictable and very much in the streets (and mountains, and farmer's fields, and forests). (Klein 2014: 299)

1800-talets människor oroade sig i den samhällskontext som de levde i och Hildebrandsson lade sig i debatten och visade med statistiska översikter att allt var i sin ordning. Men den kulturella oron som Naomi Klein skildrar ger henne möjligheter att beskriva orsaken, misshushållningen av jordens resurser. Bevakningen

av de förödande cyklonerna i vår tid genomsyrar medierna på ett sätt som inte var känt tidigare vilket leder till ännu ett perspektiv på vad vindarna gör. Att de skapar oro är ingenting nytt. I 1700-talets väderböcker noterade observatörerna ”våldsamt storm”, eller ”våldsamt orkan” när det var svårt att stå upprätt. Frågan om väderlekens dramaturgi landar ofta i psykologiska förklaringsmodeller.

TILLSKRIVNA BETYDELSER

Vindar framkallar känslor av oro men även trygghet. Den goda vinden var i äldre tid den sydliga vinden som resulterade i känslor av välbefinnande medan den onda vinden skapade nervositet, särskilt när den fortsatte att provocera. Magin vittnade om osäkerheten. Med ord och handlingar försökte människan få kontakt med luften och vindarna, som tillskrevs egenskaper och karaktär. Därmed blev de mindre främmande. Det spelade mindre roll vad orden hade att säga. Även om den logiska substansen måste grävas fram så tjänade de syftet, att göra vindarna hanterliga.

Men det var varken gudarna eller himlen som talade. Det var människan som tillskrev luften ett språk och som trodde sig veta att vinden hade något säga. Hon njöt av sin förmåga att läsa vindarna. Därmed var cirkeln sluten, människan projicerade sig själv på himlen.

En människa som aldrig sett hur vinden drar genom träden och ruskar om i grenar och löv skulle antagligen ha känt sig utlämnad. De tillskrivna betydelseerna gjorde henne tryggare, orden hade sina rytmer och associationer, på rim eller prosa och stod som vägmärken i ett osäkert landskap. När någon väl hade funnit

dem och insett att de var trovärdiga kom nya resenärer i spåren. Traditionen var självgenererande i den meningen att den födde nya ord för samma fenomen medan bruket att läsa vindarna och molnen fortsatte och var oförändrad. Utan orden vore alla vindar främmande.

Problemet med vinden var att den bara bestod av luft. Hur finner man en måttstock för att beskriva luften? Ett sätt att gå vidare är att börja lyssna, se och lägga märke till vad vinden gör med människor.

När jag fältarbetade i bilfabrikerna och på varven så var det inte himlen över de vidsträckta områdena med produktion som jag tänkte på. Det regnade över dockorna, det blåste en hård vind från havet när ställningsbyggarna klättrade på de sista byggena av kylfartyg på Arendalsvarvet. Det var kallt att sitta och svetsa. Berätta om din första tid på varvet! Berätta om dina jobbkompisar! I anteckningsboken fastnade noteringar om svarvar och svetsfrossa, umgängesliv och fikarum. Jag frågade aldrig något om vinden.

REFERENSER

- Aristotle. *Meteorology*. Translated by E. W. Webster. The University of Adelaide 2015. (<https://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/meteorology/index.html>).
- Arvastson, Gösta, 2012. *Drömmar om luften: Berättelsen om en kvinnlig flygare på trettioalet*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Arvastson, Gösta, 2014. ”Himlens ordning”, i *Rig* vol. 97, nr 4.
- Bachelard, Gaston, 1996. *Luften och drömmandet: Essä över föreställningen om rörelse*. Lund: Skarabé.
- Baudrillard, Jean, 1988. *The Ecstasy of Communication*. New York: Autonomedia.
- Ehrenheim, Fredrik Wilhelm von, 1824. *Om cli-*

- maternes rörlighet; tal hållet vid praesidii nedläggande uti Kongl. Vetenskaps-Academien. Stockholm.
- Frazer, James George, 1913. *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. London: Macmillan.
- Frykman, Jonas & Gilje, Nils (red.), 2003. *Being There: New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Goffman, Erving, 1990 [1959]. *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin.
- Hamblyn, Richard, 2005. *Molnens idéhistoria: Hur skyarna fick sina namn*. [Ny utg.] Stockholm: Månocket.
- Hildebrandsson, Hugo Hildebrand, 1869. *Om organisationen af den meteorologiska verksamheten i utlandet samt förslag till dess ordnande i Sverige; reseberättelse*. Upsala.
- Howard, Luke, 1865. *Essay on the Modifications of Clouds*. [First published 1803.] Third edition. London: John Churchill & Sons.
- Huth, John Edward, 2013. *The Lost Art of Finding Our Way* [elektronisk resurs]. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Ingold, Tim, 2011. *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Klein, Naomi, 2014. *This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate*. London: Allen Lane.
- Räaf, Leonhard Fredrik, 1865. *Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergötland*. Fjerde delen. Örebro.
- Swahn, Sven Christer, 1975. "Den farlige lärde", i Björck, Staffan; Fehrman, Carl & Arvidsson, Rolf (red.), *Diktaren och hans formvärld*: Lunda studier i litteraturvetenskap tillägnade Staffan Björck och Carl Fehrman. Malmö: Allhem.
- Taub, Liba Chaia, 2003. *Ancient Meteorology*. London: Routledge.
- Wilcke, Johannes Carl, 1782. *Försöken til uplysning om luft-hvirflar och sky-drag*. Kongl. Vetenskapsakademien. Stockholm.

SUMMARY

*Conversations With the Wind
Cultural Research in the Air
(Samtal med vinden
Kulturforskning i luften)*

Unlike other ethnographic objects, it is impossible to put a label on the wind. Air and winds are everywhere and transcend time and place. The "new meteorology" became an international movement in the late 19th century. Cooperation between countries was a necessity. There were clear similarities with the dream of one world in which peoples spoke the same language, the wars were over and the "narrow-minded nations" dissolved. In this sense, a world culture became realized in a limited field. The original ideas of a world culture ended in street riots during the bloody days of June, 1848. The article concludes with some remarks on today's climate debate.

Keywords: wind, heaven, predictability.

Gösta Arvastson, Professor Emeritus, Department of Cultural Anthropology and Ethnology, Uppsala University, Uppsala, Sweden.